

van het woonerf

Plan Documentation of the *Woonerf*

Annenies Kraaij & Harald Mooij

Tekeningen/Drawings:
Michiel van Hennik & Imke van Leuken

The plan documentation for the *woonerf* in this third edition of *DASH* presents a series of projects, historical and recent, national and international, that the editorial team regard as exemplary in any discussion of living on a *woonerf*.

The core of the selection comprises a series of exceptional Dutch housing estates, dating from the heyday of the *woonerf* in the 1960s and 1970s. In the wake of strict regulation of post-war reconstruction, it was a period in which a new spirit seemed to infuse the Netherlands, giving birth throughout the country to new ideas regarding ways of living and different ideals for the design of housing estates. In the search to improve the connection between dwelling and residential environment, estates were developed in which a significant role was played by small scale, informality, soft boundaries and communal amenities.

This is apparent in the documentation for the Emmerhout estate in Emmen, the first neighbourhood in Nederland to be associated with the designation *woonerf*. An explicit objective was the segregation of dwelling area and parked cars, in order to make the space in front of dwellings once more suitable for encounters between residents and relaxed neighbourhood life; another was great attention to the privacy of the individual dwelling. Less well-known, but exceptional in its clear layout and structure is the small De Negen Nessen estate in Bergen (NH), where car and *woonerf* are combined in a zone with a relatively low density. Park Rozendaal in Leusden and the Krekenbuurt in Zwolle represent the period of a decade later, in which the *woonerf* concept had been further developed and adapted to provide solutions for higher densities. Here too, residential area and parking were interwoven, by allocating extra dimensions and functions such as children's play areas to the outside space. On both estates there is a second, communal zone behind the houses, serving as green areas between the various sections of the neighbourhood. In its strict yet far from monotonous repetition, Park Rozendaal displays the qualities of structuralism, which the *woonerf* parallels and relates to in its development. Krekenbuurt, however, shows how variation in dwelling type and the way in which dwellings are attached can achieve a communal appearance in combination with a unique situation for each individual dwelling.

Developments in the Netherlands did not occur in isolation. In other northern European countries renewed attention was also being paid to communal living forms and the quality of the outside space, or continued as part of more long-standing traditions. In Scandinavia and Finland interesting examples of *woonerf*-style living appeared long before Dutch initiatives, inspired in their turn by early twentieth-century influences from England and the USA. An early forerunner of the *woonerf*, where the outside area was laid out quite literally as a wooded garden or yard, is the attractive Puu-Käpylä estate, situated to the north of Helsinki. Influences from English garden cities and a northern neo-classicism were combined here in a small estate for blue-collar workers from the then adjacent port industry. In Malmö, Sweden, a bold building contractor developed the Friluftstaden estate, a blend of modern strip building, the openness of American front gardens and an inventive attachment of dwellings.

At the same time as the Dutch *woonerf* was appearing, the progressive English developer SPAN was creating various estates conspicuous for their strong interweaving of houses with communal and green surroundings. SPAN's most appealing plan was for the new village of New Ash Green; the Punch Croft estate, built entirely to plan specifications, is

documented here. Two projects in Denmark show that the Scandinavian tradition of radical communal living continues almost without interruption. In Fuglsangsparken the communal character is reinforced by a range of gardens and collective inner areas. The Kvistgårdhusene estate shows that these traditional ideas effectively combine with contemporary architecture.

Finally, renewed interest in the quality of shared outside space in the Netherlands is represented by the Veranda Homes project in Almere, where an architectural reference to old barns gives a new dimension to the *woonerf* concept.

The documentation comprises the following ten projects:

- * Martti Välikangas, Puu Käpylä, Helsinki 1920-1925
- * Eric Sigfrid Persson, Friluftstaden, Malmö 1942-1948
- * Niek de Boer, Emmerhout, Emmen 1960-1965
- * Hein Klarenbeek, De Negen Nessen, Bergen (NH) 1965-1968
- * Eric Lyons & SPAN, Punch Croft, New Ash Green 1966-1968
- * David Zuiderhoek/Henk Klunder, Park Rozendaal, Leusden 1970-1971
- * Benno Stegeman, Krekenbuurt, Zwolle 1974-1975
- * Tegnestuen Vandkunsten, Fuglsangsparken, Farum 1980-1983
- * Onix Architecten, Verandawoningen, Almere 2002-2006
- * Tegnestuen Vandkunsten, Kvistgårdhusene, Kvistgård 2004-2008

All the plans have been redrawn in a similar drawing style to allow comparative analysis. Attention has principally focused on the relationships between private dwelling, private outside space, communal green space and public outside space. The ground-floor plans for dwellings have been inserted in a section from every estate, and the various kinds of green indicated in gray tints. Elevations of characteristic façades and estate sections provide a picture of the spatial cohesion. The drawing work is based on original drawings from architects' collections and archives kept by local authorities and other institutions. Wherever possible they represent the original situation, which does not always correspond with the present. The floor plans, sections and elevations of characteristic dwellings are drawn separately, to make clear the variation in dwelling size and type. These are on the same scale for all projects, to facilitate comparison.

Analysis diagrams of buildings, motorized and slow traffic and communal green structure have also been included, to aid the understanding of each estate's overall layout and structure. Some of the images consist of panoramic collages, whose aim is to represent the spatial quality of the various collective areas. In the case of historical projects old photos provide a picture of the situation shortly after an estate was completed or during the early years of its use.

The following sources and archives were used in the process of creating the drawings and tracking down photos: Helsingin rakennusvalvonta, Helsinki; Museum of Finnish Architecture (MFA), Helsinki; Ulla Härde, *Eric Sigfrid Persson: 1898-1983: skånsk funktionalist, byggmästare och uppfinnare*, 2008 (1986) Holmbergs, Malmö; the municipal archives of Emmen; the municipal archives of Bergen (NH); the image collection of the regional archives of Alkmaar; Eric Lyons archive, RIBA Archives, London; the municipal archives of Leusden; the municipal archives of Zwolle; digitale byggesagsarkiv Furesø Kommune; Onix Architecten; Tegnestuen Vandkunsten.

Het woonerf leeft

De plandocumentatie van het woonerf in deze derde editie van DASH laat een reeks historische en recente projecten zien, nationaal en internationaal, die de redactie als voorbeeldig beschouwt voor de opgave van het wonen aan een erf.

Het hart van de selectie bestaat uit een serie bijzondere Nederlandse woonwijken, stammend uit de bloeiperiode van het woonerf in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw. Na de strenge ordeningen van de naoorlogse wederopbouw ontstaan in het hele land nieuwe ideeën over de manier van wonen en andere idealen bij de opzet van een woonwijk. In de zoektocht naar een betere verbinding tussen woning en woonomgeving ontstaan wijken, waarin kleinschaligheid, informaliteit, zachte grenzen en gemeenschappelijke voorzieningen een belangrijke rol spelen.

De wijk *Emmerhout* in Emmen is de eerste wijk in Nederland die de naam woonerf meekreeg. Uitgesproken doelstelling was hier een scheiding tussen woongebied en geparkeerde auto's, om zo de ruimte voor de woning weer geschikt te maken voor ontmoetingen tussen bewoners en een ontspannen buurtleven, met veel aandacht voor de privacy van de eigen woning. Minder bekend, maar bijzonder in zijn heldere opzet is het wijkje *De Negen Nessen* in Bergen (NH), waar auto en erf samengaan in een relatief lage dichtheid. De wijken *Park Rozendaal* in Leusden en de *Krekenbuurt* in Zwolle vertegenwoordigen de periode van een decennium later, waarin het woonerf al verder ontwikkeld was en ook voor hogere dichtheden een oplossing bood. Ook hier zijn woongebied en parkeren met elkaar verweven, door extra maat en functies als kinderspeelplaatsen aan de buitenruimte toe te kennen. In beide wijken bestaat nog een tweede gemeenschappelijke zone achter het huis, als groengebieden tussen de verschillende deelwijken. *Park Rozendaal* toont in haar strenge repetitie, zonder eentonig te worden, de kwaliteiten van het structuralisme, waarmee het woonerf parallelle en verwante ontwikkelingen had. De *Krekenbuurt* laat zien hoe door een variatie aan woningtypen en schakelingen een gemeenschappelijke uitstraling gepaard kan gaan met een unieke situering van elke afzonderlijke woning.

De ontwikkelingen in Nederland stonden niet op zichzelf. Ook in de ons omringende landen was hernieuwde aandacht voor gemeenschappelijke woonvormen en kwaliteit van de buitenruimte, of was dit een voortzetting van een al langer bestaande traditie. In Scandinavië en Finland ontstonden al ver voor de Nederlandse initiatieven interessante voorbeelden, op hun beurt geïnspireerd door vroeg 20^e-eeuwse invloeden uit Engeland en de Verenigde Staten. Een voorloper van het woonerf, waar het buitengebied vrij letterlijk als erf is uitgevoerd, is de fraaie wijk *Puu-Käpylä*, gelegen ten noorden van Helsinki. Invloeden van de Engelse Garden Cities en een noords neoclassicisme gaan hier samen in een wijkje voor arbeiders van de destijds aangrenzende havenindustrie. In Malmö, Zweden, bouwde een doortastende ondernemer de wijk *Friluftstaden*, een mengeling van moderne strokenbouw, de openheid van Amerikaanse voortuinen en een vindingrijke schakeling van de woningen.

Gelijktijdig met het Nederlandse woonerf ontwikkelde de vooruitstrevende ontwikkelaar SPAN in Engeland verschillende wijken die opvallen door een sterke verweving van huizen met een gemeenschappelijke en groene omgeving. SPAN's meest tot de verbeelding sprekende

plan is dat voor het nieuwe dorp New Ash Green, waarvan de volledig gerealiseerde wijk *Punch Croft* hier is gedocumenteerd. Dat de Scandinavische traditie van verregaande gemeenschappelijkheid vrijwel ononderbroken voortgaat, wordt getoond aan de hand van twee projecten in Denemarken. In *Fuglsangsparken* is het gemeenschappelijke karakter versterkt door een diversiteit aan tuinen en collectieve binnenruimten. *Kvistgårdhusene* laat zien dat deze traditionele idealen goed samengaan met hedendaagse architectuur.

Ten slotte wordt de hernieuwde interesse voor de kwaliteit van een gedeelde buitenruimte in Nederland vertegenwoordigd door het project *Verandawoningen* in Almere, waar met een architectonische verwijzing naar oude boerenschuren ook het woord erf opnieuw een invulling krijgt.

De documentatie omvat daarmee de volgende tien projecten:

- * Martti Välikangas, Puu-Käpylä, Helsinki 1920-1925
- * Eric Sigfrid Persson, Friluftstaden, Malmö 1942-1948
- * Niek de Boer, Emmerhout, Emmen 1960-1965
- * Hein Klarenbeek, De Negen Nessen, Bergen (NH) 1965-1968
- * Eric Lyons & SPAN, Punch Croft, New Ash Green 1966-1968
- * David Zuiderhoek/Henk Klunder, Park Rozendaal, Leusden 1970-1971
- * Benno Stegeman, Krekenbuurt, Zwolle 1974-1975
- * Tegnestuen Vandkunsten, Fuglsangsparken, Farum 1980-1983
- * Onix Architecten, Verandawoningen, Almere 2002-2006
- * Tegnestuen Vandkunsten, Kvistgårdhusene, Kvistgård 2004-2008

Om een vergelijkende analyse mogelijk te maken, zijn alle plannen opnieuw getekend in een gelijke tekenstijl. Hierbij ligt de nadruk op de relatie tussen woning, privé-buitenruimte, het gemeenschappelijk groen en openbaar buitengebied. In een uitsnede uit elke wijk zijn de plattegronden van de woningen op de begane grond ingetekend, en zijn de verschillende soorten groen in grijs tinten weergegeven. Opstanden van kenmerkende gevelwanden en wijkdoorsneden geven een beeld van de ruimtelijke samenhang. Voor het tekenwerk is gebruik gemaakt van oorspronkelijke tekeningen uit de collecties van architecten en archieven bij gemeenten en andere instanties. Ze geven zo veel mogelijk de oorspronkelijke situatie weer, die niet altijd overeenkomt met de huidige. Om ook de variatie in woninggrootte en -typen duidelijk te maken, zijn van kenmerkende woningtypen de plattegronden, doorsneden en gevels apart getekend. Analyseschema's ondersteunen het begrip van de wijkopzet, terwijl panoramische collages de ruimtelijkheid van de verschillende collectieve ruimten beogen weer te geven. Bij de historische projecten geven oude foto's een beeld van de situatie vlak na oplevering.

Voor het maken van de tekeningen en het traceren van foto's is gebruik gemaakt van de volgende bronnen en archieven: Helsingin rakennusvalvonta, Helsinki; Museum of Finnish Architecture (MFA), Helsinki; Malmö Stadsarkiv; gemeentearchief Emmen; gemeentearchief Bergen (NH); beeldbank regionaal archief Alkmaar; RIBA British Architectural Library, Londen; gemeentearchief Leusden; gemeentearchief Zwolle; digitale byggesagsarkiv Furesø Kommune; Onix Architecten; Tegnestuen Vandkunsten.